

BO‘LAJAK DEFEKTOLOGLARNI OILA BILAN ISHLASHGA TAYYORLASHNING NAZARIY ASOSLARI

MUHTOROVA MAFTUNA

Qo‘qon davlat pedagogika instituti

Maxsus pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

OLIMJONOVA MOXICHEXRA

TOSHKENBOYEVA NAFOSATXON

XAMDAMOVA AFRUZAXONIM

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo‘lajak defektologlarning rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning oila a‘zolari bilan ishlashni o‘rgatadi va ota-onalar bilan hamkorlik qilish ishlarini rivojlantirish yo‘llarini ishlab chiqilgan.

Kalit so‘z:

Alohida ehtiyojli bola, ota –ona ta‘lim ehtiyojlar, kasb ta‘lim, bolalarga g‘amxo‘rlik.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan tub islohotlar ijtimoiy sohalar qatori ta‘lim tizimida ham o‘z intiqosini topmoqda. Ta‘limdagi islohotlar tizimni modernizasiya qilish sharoitida va davlat ichki siyosatining ustuvor vazifasi sifatida doimiy ravishda mamlakat rahbariyatining doimiy e‘tiborida turibdi. Uning asosi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti hamda Vazirlar Mahkamasining qator farmon va qarorlarida mavjud muammolarni hal qilishga nisbatan kompleks yondashuv va tashkiliy jihatlar ko‘rsatib berilgan.

Mamlakatimizda nogironligi bo‘lgan bolalarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishining yangi tizimi yaratilgan bo‘lib, uni joriy etish bo‘yicha islohotlar amalga oshirilmoqda “nogironligi bo‘lgan shaxslarning jamiyat ijtimoiy iqtisodiy hayotiga jalb qilinishi va faol ishtirokini ta‘minlovchi inklyuziv ta‘lim va ishga joylashtirish tizimini takomillashtirish” bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu maqsadda imkoniyati cheklangan bolalarni oila, mahalla va ta‘lim

muassasasi hamkorligida to‘laqonli hayotga moslashtirishning ijtimoiy pedagogik-psixologik xususiyatlarini Yangi O‘zbekiston, Uchinchi Renessans talablari asosida takomillashtirish:

rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning qiziqishlaridan kelib chiqib kasbxunarga o‘rgatish;

ularni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlaroini amaliyotga samarali joriyetish;

shuningdek, oila mahalla hamda iqtisoslashtirilgan o‘quv ta‘lim-tarbiya muassasalarida nogiron o‘smir bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonda maxsus ta‘lim muassasalarida faoliyat yurituvchi pedagog defektologlarning kasbiy tayyorgarligi xal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bugungi kunga kelib zamonaviy ta‘lim tamoyillari o‘zgarimoqda. Endi bitiruvchiga ko‘p miqdordagi bilim yoki kompetensiyalar to‘plamini berishdan ko‘ra tez o‘zgaruvchan iqtisodiy muhitda ishlash tayyorgarligiga, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni mazmunli idrok etish va tanqidiy baholashga, ularning rivojlanishini bashorat qilishga, ularga moslashish qobiliyatini ta‘minlaydigan jarayonlarga ta‘sir ko‘rsatishga qodir bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlash ustuvorlik kasb etmoqda.

Mutaxassisni tayyorlashda uning shaxsiy rivojlanishi va kasbiy madaniyati muhim rol o‘ynaydi, chunki u kasbiy kompetensiyalarni oson o‘zlashtirishga va kasbiy adaptasiya jarayonlarini sezilarli darajada yengillashtirishga yordam beradi. Bu, albatta, mutaxassislarni tayyorlash sifatini ta‘minlashda jiddiy o‘zgarishlarni talab qiladi. Bugungi kunda yuqori sifatli kasbiy ta‘lim - bu ijtimoiy himoya vositasi, hayotning turli bosqichlarida shaxsning o‘zini o‘zi anglashi barqarorligining kafolatidir.¹

¹ Бойко Т.Н. Модельный подход к формированию социально педагогической компетентности будущих учителей-логопедов /Т.Н. Бойко // Вестник Брянского государственного университета. 2012. - №1.- Брянск: РИО БГУ, 2012. - 31-б

Kompetenlikka yo‘naltirilgan kasbiy ta‘lim – bu ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ta‘limiy va pedagogik shartlar asosida vujudga kelgan ta‘limdagi ob‘yektiv hodisadir: kasbiy ta‘limning tez o‘zgarayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga, bozor iqtisodiyoti bilan birga paydo bo‘layotgan jarayonlarga, hayotiy vaziyatlarga moslashuvchan munosabati, reaksiyasidir. Chunki bozor munosabatlari sharoitida zamonaviy mutaxassisga qo‘yilayotgan talablar birmuncha o‘zgarimoqda. Mazkur o‘zgarishlar bugungi kunda mutaxassislarni tayyorlash dastur va rejalarida yetarli darajada hisobga olinmagan. Ushbu yangi talablar u yoki bu fan bilan qat‘iy bog‘liq emas, ular sub‘yektiv xususiyatga ega va o‘zining universalligi bilan ajralib turadi. Ularning shakllanishi yangicha mazmuni talab qilmaydi, balki boshqa pedagogik texnologiyalardan foydalanishni taqozo qiladi.

Ijtimoiylashuv va moslashuv o‘zaro chambarchas bog‘liq jarayon bo‘lib, shaxsning oila, mahalla, keng jamoatchilik bilan o‘zaro munosabatlarining yakdilligini o‘zida namoyon etadi. Lotin tilidan tarjima qilingan “adaptasiya” atamasi “moslashtirish”, “sozlash” degan ma‘noni anglatadi. Ushbu atama asli biologiya faniga taalluqli bo‘lib, organizmning evolyusiya jarayonida tashqi sharoitga, morfofiziologik va xulq-atvor mezonlarga moslashtirishni anglatgan. Bizning nazarimizda, moslashish – bu hayotning, atrof-muhitning o‘ziga xos xususiyatlariga o‘zini o‘zi moslashtirish orqali oldiga maqsad qo‘yish, iqtidor va qobiliyatlarini namoyon etish demak.²

Boshqacha qilib aytganda, muhitning o‘ziga xos xususiyatlarini qabul qilish orqali unga moslashish sifatida ham tushunishimiz mumkin, ya‘ni inson yashayotgan jamiyatga, taraqqiyotga adaptasiya qilish jarayonidir.

² Бойко Т.Н. Модельный подход к формированию социально педагогической компетентности будущих учителей-логопедов /Т.Н. Бойко // Вестник Брянского государственного университета. 2012. - №1.- Брянск: РИО БГУ, 2012. - 36-б

“Ijtimoiy moslashuv (lot. Socialis – ijtimoiylashgan) shaxs tomonidan muayyan madaniyat an’analariga xos bo‘lgan faoliyat va xulq-atvor me’yorini o‘zlashtirish, qadriyatlar va tartib-qoidalarini anglash jarayonidir”.³

Odatda, ijtimoiylashuv shaxsning umumiy rivojlanishi bilan, moslashuv esa maqbul ijtimoiy muhit, shart-sharoit, o‘zaro muloqot va maqsadli faoliyat bilan belgilanadi.

Ijtimoiy moslashuv individning shaxsga aylanish jarayoni ostida kechuvchi qayta aloqaning sifati bilan bog‘liq tushuncha hisoblanadi. Shaxs hayoti davomida o‘z ehtiyojlarini qondirishi, o‘zi va o‘zgarlar manfaatlarini ko‘zlagan holda ma’lum harakatlarni amalga oshirishi uning boshqa insonlar bilan o‘zaro muloqoti orqali yuzaga keladi. Ijtimoiy moslashuv shaxslararo munosabat uchun maqbul muhit vujudga kelganda amalga oshadi. Agar maqbul muhit yaratilmasa, shaxslararo munosabat o‘zaro bir-birining yoshi, qiziqishi, dunyoqarashi, hayotga munosabati nuqtai nazardan psixologik tushunish, anglash tarzida namoyon bo‘lmasa, ijtimoiy moslashish jarayoni samarali kechmaydi.

Ijtimoiy moslashuv turli munosabatlar sharoitida amalga oshadi. Shaxsning moslashganlik darajasi ijtimoiy muhit xususiyatlari va insonning shaxsiy sifatlari bilan ifodalanadi. Ma’lumki, ijtimoiylashuv jarayonining asosi insonning muhitga moslashuvidan iborat bo‘lib, uning ta’sirida shaxs jamiyatning teng huquqli a’zosiga, turli munosabatlarning faol ishtirokchisiga aylanadi. Insonning ijtimoiy moslashuvi jamiyatdagi munosabatlar bilan bog‘liq ravishda o‘zgarib boradi va unda jamiyat talablariga javob berish darajasi ortib boradi. Insonning hayot yo‘li shaxs ijtimoiylashuvining quyidagi yo‘nalishlari zahirida kechadi: faoliyat, muloqot va o‘z-o‘zini anglash.

³ Козырева О.А. Развитие касбийной компетентности педагога, работающего с детьми с ограниченными возможностями здоровья: монография/ КГПУ им. В.П.Астафьева, - Красноярск, 2014. –25-б.

Yuksak bilim va bilimdonlik, kasbiy shakllanish, hayotda o'z o'rnini topish qadimdan Sharq mutafakkirlarini qiziqtirib kelgan. Bilimlar xazinasining boshida butun dunyoga nomlari ma'lum bo'lgan buyuk ajdodlarimiz turgan, deyish asoslar yetarli. Ular qatorida matematik va astronom olimlar: al-Xorazmiy, al-Farg'oniy, Javhariy, Marvoziy, Mirzo Ulug'bek; faylasuf va huquqshunos olimlar: Abu Nasr Forobiy, al-Buxoriy, at-Termiziy, Marg'iloniy, Nasafiy; qomusiy olimlar: Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino; tilshunos olim va adiblar: Mahmud Qashqariy, Yusuf Xos Hojib, az-Zamaxshariy, Mir Alisher Navoiy; tarixchi va shoirlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, Abulg'ozil Baxodirxon, Ogohiy va boshqalarni keltirish mumkin.⁴

Quyida Sharq mutafakkirlarining umumiy pedagogik qarashlari tadrijini ko'rib o'tamiz.

O'rta asr Sharq mutafakkirlari o'z asarlarini, umumiy holatda, shaxsning barkamol va uyg'un rivojlanishi dasturini ishlab chiqishga bag'ishlaganlar. Ularning o'zlari shunday uyg'unlikning mezonlari bo'lib, jaholat va axloqsizlikni qoralaganlar.

Faylasuf olim al-Forobiy (870-950) o'z davrining ilmiy doirasida katta hurmatga sazovor bo'lgan, muhim pedagogik muammolarni oldindan ko'ra bilgan mutafakkirdir. Klerikalizm (mamlakat siyosiy va madaniy hayotida dinning ta'sirini kuchaytirishga qaratilgan oqim) g'oyalari qarsi o'laroq, ezgulik (baxt-saodat)ning mavjud olamdan tashqarida ekanligiga aqldan ozganlarga ishonishlari mumkin, deb ta'kidlagan olim. Forobiyning fikriga ko'ra, tarbiyaning maqsadi yaxshilik qilish istagini rag'batlantirish orqali insonni shu yaxshilikka yetkazishdir. Nima yaxshi-yu, nima yomon ekanligini tushunishga faqat bilim yordam beradi. Forobiy yaxshi fazilatlarni tarbiyalash usullari tizimini taklif qildi. Uning qarashlarida tarbiya usullari "qattiq" va "yumshoq"ga bo'lingan. Agar

⁴ Ayupova.M.Y. Logopediya. "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent – 2007 57-b

tarbiyalanuvchi o‘qishga, ishlashga va yaxshi ishlar qilishga tayyor bo‘lsa, unga yumshoq usullar mos keladi. Agar tarbiyalanuvchi jahldor, battol, darg‘azab, beparvo, yolg‘onchi bo‘lsa, unga nisbatan “qattiq” usulni qo‘llash lozim, deb uqtiradi.⁵

Buyuk Sharq mutafakkirlaridan yana biri al-Beruniy (970-1048) bo‘lib, uning bir yuz ellikdan ziyod asarlarida uning pedagogik g‘oyalari o‘z ifodasini topgan. Jumladan, olim pedagogikada tizimlilik va ko‘rgazmalilikni, ta‘limning bilishga (anglashga) asoslanishini yoqlaydi. Beruniyning fikricha, tarbiyaning bosh maqsadi bu axloqiy poklanishdir.

Zamondoshlari tomonidan “ilmlar hokimi (sultoni)” deb nomlangan, Yaqin va O‘rta Sharqdagi turli mamlakatlar hukmdorlarining maslahatchisi Abu Ali ibn Sino (980-1037) hayotining ko‘p yillarini o‘qituvchilikka bag‘ishlangan va pedagogik nazariya bilan bevosita aloqasi bo‘lgan ko‘plab asarlar qoldirgan. Uning qalamiga mansub “Shifo kitobi”ning tarkibiy qismi sifatida qaraladigan “Qalb kitobi”, “Bilimlar kitobi”, “Ko‘rsatmalar va ko‘rgazmalar kitobi”da olimning pedagogik qarashlari bayon qilingan.⁶

Ibn Sino ko‘p qirrali ta‘lim va tarbiyani targ‘ib qilgan va pedagogikani musiqa, she‘riyat, falsafa bilan uyg‘unlikda ko‘radi. Uning fikricha, tarbiyalanuvchilarning bingalikdagi o‘qishi ta‘lim olishda raqobat muhitini paydo qiladi va ta‘lim oluvchilarda motivatsiyani kuchaytirishga ko‘maklashadi. Olimning fikricha, hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarning qobiliyatiga mos ravishda har xil darajada amalga oshirilishi kerak. Ibn Sino o‘qish va yozishni o‘zlashtirishga nisbatan barcha ta‘limning fundamental asosi sifatida qaraydi. Uning fikriga ko‘ra, umumiy rivojlanish kasbiy ta‘limdan oldin berilishi kerak. O‘smir savodxonlikni o‘zlashtirishi bilanoq u kelgusi kasbga tayyorlanishi kerak (masalan, unga hisobot

⁵ Мамаражабова З.Н. Махсус психология. // ўқув қўлланма – Тошкент: Фан ва технология нашриёти, 2013. – 65 б

⁶ Мамаражабова З.Н. Махсус психология. // ўқув қўлланма – Тошкент: Фан ва технология нашриёти, 2013. – 66 б

va boshqa hujjatlarni tuzishni o'rgatish). Shundan keyingina kasbiy faoliyatga kirishishi va pul ishlab topishi kerak.⁷

Sharq faylasufi Nasiraddin Tusiy (1202-1273) ham ta'lim-tarbiya borasida ilg'or g'oyalari bilan ajralib turadi. Mutafakkirning 150 dan ortiq asarlari mavjud bo'lib, "Donolikni o'rgatish", "Hikmatlar kitobi", "Tarbiyalanuvchilar tarbiyasi to'g'risida", "Tarbiyalanuvchiga o'qish yo'lida ko'rsatma berish" kabi asarlarida uning pedagogik qarashlari ifodalangan. Olimning pedagogik qarashlari tizimida aqliy, estetik va jismoniy tarbiya uyg'unligiga erishish bosh g'oya sifatida qaraladi. Tusiyning obrazli fikricha, bilim inson uchun hayoti davomida foydalaniladigan dori sifatida xizmat qiladi. Bunday dorini olish uchun esa, bilimga erishish maqsad va usulini aniq anglash kerak.⁸

Uyg'onish davri Sharq mutafakkirlari "kompetensiya" tushunchasidan foydalanmagan bo'lsalar-da, ammo kompetentli, yuksak axloqli va malakali o'qituvchining shaxsiyati to'g'risida o'zlarining g'oya va qarashlariga ega edilar. Shaxs kompetentligi borasidagi zamonaviy tushunchaning talqini Ibn Sinoning ayrim tavsiyalarida ko'zga tashlanadi. Mutafakkirning fikricha, bilimli, oliyjanob, saxovatli, oqil, irodali bo'lish, jamiyat va insonlar foydasi uchun faol ishlash insonning shaxs sifatida shakllanishidagi kompleks fazilatlar sanaladi.

Forobiyning fikricha, o'qituvchi o'quvchilarga bo'lgan munosabatida bir tekis va xotirjam bo'lishi, talabalar bilan ishlashda ham, o'zini o'zi tarbiyalashda ham tirishqoq va qat'iyatli bo'lishi kerak; uning fikrlari va harakatlari chiroyli va foydali bo'lishi lozim.⁹

Buyuk mutafakkirlarning nazariya va amaliyot o'rtasidagi munosabatlar muammosiga oid qarashlari ham muhimdir. Tabiiyki, azaliy tushuncha sifatida bu hanuzgacha "kompetensiya" va "kompetenlik" kabi zamonaviy tushunchalar o'rtasidagi aloqaning asosi hisoblanadi. Qomusiy olimlar "ilm ilm uchun" nazariyasini yakdillik bilan qoralaganlar: ularni, birinchi navbatda, ilmiy izlanishlar va kashfiyotlarni amalda qo'llash qiziqtirar edi.

Abu Nasr Forobiy mutaxassis tayyorgarligida tajriba katta ahamiyatga ega ekanligini qayd etadi. Uning fikricha, "Aql tajribadan boshqa narsa emas". Olim

⁷ Мамаражабова З.Н. Махсус психология. // ўқув қўлланма – Тошкент: Фан ва технология нашриёти, 2013. – 69 б

⁸ Йўлдошев Ж.Ф., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари.– Т.: Ўқитувчи, 2004. – 26-б.

⁹ Йўлдошев Ж.Ф., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари.– Т.: Ўқитувчи, 2004. – 29-б.

ta'lim va tarbiya bo'yicha o'z konsepsiyasidan kelib chiqib, har qanday fanni ikki qismga - nazariy va amaliy qismlarga ajratdi.¹⁰

U ilmiy bilimlarni hayotiy amaliyot bilan bog'liq holda, mashg'ulotning amaliy yo'nalishi, o'zaro bog'liqligi bilan ochib berdi.

Yana bir Sharq mutafakkiri, shoir, matematik va faylasuf Umar Hayyomning asarlarida - xususan, uning "Yevklid kitobining kirishidagi qiyinchiliklar to'g'risida mulohazalar" risolasida o'quvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarni to'liq, chuqur va mazmunli o'zlashtirish usullari, ularni mustaqil ravishda bilim olishga tayyorlash haqida ko'plab fikrlar mavjud. Olimning fikricha, o'rganish jarayonida bilim nafaqat o'qituvchining xabarlarini va kitoblaridan, balki hayotiy hodisalarni o'rganish jarayonida, shuningdek, ko'nikma va malakalarni amaliyot natijasida, xuddi shu harakatlarni ko'p marotaba takrorlash orqali o'zlashtirib oladilar.¹¹

Bugungi kunda kompetentlikka asoslangan yondashuv o'sha Sharq mutafakkirlarining qarashlariga asoslanadi va uni amalga oshirish kasbiy tayyorgarlikni yaxshilashga yordam beradi. Zamonaviy ta'limda mustaqil hayotga qadam qo'yadigan shaxs uchun kompetentlik bilan bog'liq quyidagi qobiliyatlar bo'lishi maqsadga muvofiq:

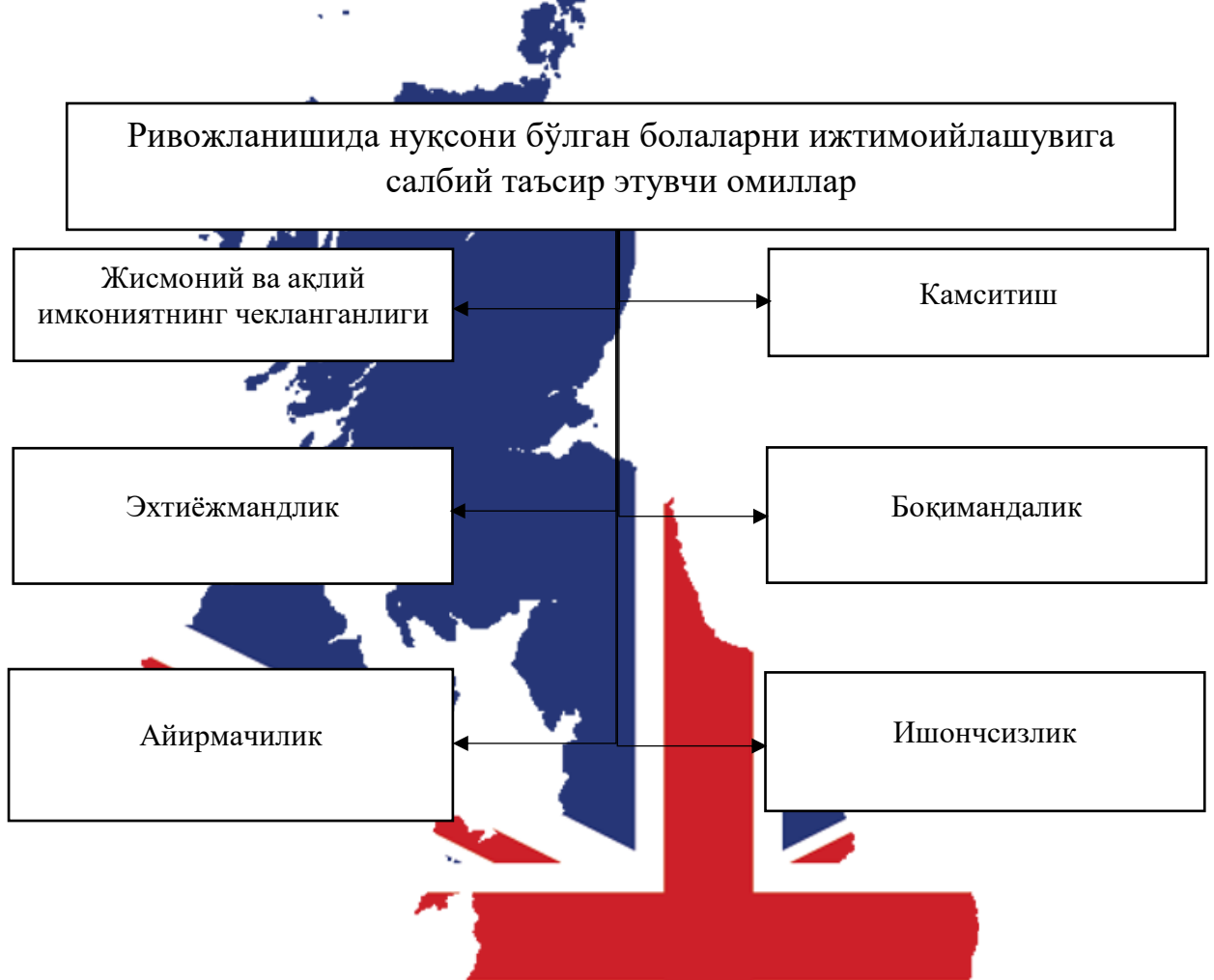
- guruhda ishlashda guruh ichidagi va guruhlararo raqobatbardoshlikka tayyor bo'lish;
- o'zining shaxsiy manfaatlarini guruh manfaatlari bilan uyg'unlashtirish qobiliyati;
- cheklangan vaqt sharoitida tashqi bosim ostida qaror qabul qila bilish qobiliyati;
- qarorlarini amalga oshirish natijalari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga ola bilish qobiliyati.

Zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitlarda erkin harakatlana oladigan, ilm-fan va ishlab chiqarishning tez o'zgarib turadigan sharoitlarida mas'uliyatli va professional tarzda harakat qila oladigan kompetentli mutaxassisni tayyorlash, zamonaviy oliy kasbiy ta'limning mohiyati hisoblanadi.

¹⁰ Йўлдошев Ж.Ф., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. – Т.: Ўқитувчи, 2004. – 30-б.

¹¹ Бердиев Г., Ибрагимходжаев Б. Педагогик-психологик акмеология: касбий ва шахсий самарадорлик муаммолари. // Ж. Педагогик таълим. – Тошкент, 2012.- №4. – 25-б

Bugungi kunda bo‘lajak defektologlarni oila bilan ishlashga tayyorlash mutaxassislardan ijtimoiy kompetentlikka ega bo‘lishni talab etadi. Bo‘lajak defektologlarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishda shaxsga ta’sir etuvchi omillar ta’sirini bilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak defektologlarni oila bilan ishlashga tayyorlashning mazmuni shaxs shakillanishiga uzliksiz, maqsadga muvofiq, izchil ta’sir etish orqali ichki va tashqi omillarning ta’sir etishi natijasida qayta aloqaga kirishish bilan belgilanadi.

Oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak defektologlarni oila bilan ishlashga tayyorlashning metodik ta’minoti maxsus ta’lim bo‘yicha ota-onalar uchun maxsus kurslarni tashkil etish, ma’ruzalarni ijtimoiy tarmoqlarda namoyish etishni tizimli qo‘llash asosida takomillashtiriladi. Buning uchun bo‘lajak defektologlarni oila bilan ishlashga tayyorlash tizimini rivojlantirish tuzilmasi va komponentlari aniqlashtirilishi zarur shuningdek, uni amalga oshirish mexanizmlari amaliyotga

joriy etilishi talab etiladi. Shuningdek, bo'lajak defektologlarni oila bilan ishlashga tayyorlash tizimini rivojlantirish mezonlari va ko'rsatkichlari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Erkaboeva, N. S., and M. U. Kurbanov. "Scientific Organization and Management of Pedagogical Team Activities." *Spanish Journal of Innovation and Integrity* 7 (2022): 103-107.
2. Erkaboeva, Nigora Shermatovna, and Mukhtorova Maftuna Bakhromovna. "A MODERN APPROACH TO THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE DEFECTOLOGISTS." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.12 (2022): 1723-1725.
3. Erkaboeva, N. Sh. "FEATURES OF MODERN UZBEK FAMILIES." *Ученый XXI века* 4-1 (2016): 36-39.
4. Эрkaboeва, Нигора Шерmatовна. "ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННЫХ УЗБЕКСКИХ СЕМЕЙ." *Ученый XXI века* 4-1 (2016).
5. Erkaboeva, N., et al. "Pedagogical skills: in diagrams and pictures: Methodical manual." Tashkent: TDPU named after Nizami 14 (2012).
6. Эрkaboeва, Нигора, et al. "Педагогик махорат: схема ва расмларда." Т.: "Наврўз" (2012).
7. Shermatovna, Erkabayeva Nigora, and Yakubjonova Maftunakhan Islamjon Kizi. "STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF MEDIAMADANIATIN." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.12 (2022): 272-274.
8. Fatima, Ibroximova, and Nigora Shermatovna Erkaboeva. "WAYS TO FORM THE QUALIFICATIONS OF THE SPECIAL EDUCATION INSTITUTION IN THE PRIMARY SCHOOL STUDENTS OF SOCIAL STANDARDS." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.2 (2023): 529-531.
9. Erkaboeva, Nigora Shermatovna, and Odinoxon Elbek Qizi Elmurodova. "YOSHLARNI YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH ZAMONAVIIY PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYANING DOLZARB MUAMMOSI SIFATIDA." *Academic research in educational sciences* 5.NUU conference 3 (2023): 218-222.

10. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "THE CONTENT OF PREPARING CHILDREN WITH COCHLEAR IMPLANTS FOR SCHOOL EDUCATION THROUGH CORRECTIVE-PEDAGOGICAL ACTIVITIES." (2023).
11. Abdullayevna, Salieva Dilorom, and Saipova Mehri Valievna. "Mental Characteristics Of Experience Teenagers From Labor Immigrant Families Who Feel Lonely." *Journal of Positive School Psychology* 6.11 (2022): 423-427.
12. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "CHILDREN WITH HEARING PROBLEMS NEW ATTITUDES TO EDUCATION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 904-907.
13. Feruza, Teshabaeva, Mahmudova Madina, and Yuldasheva Dilbar. "The essence of inclusive education in developed countries." *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol 8.1 (2020).
14. Rakhimovna, Teshaboeva Feruza. "Teaching subjects in higher education on the basis of innovative technologies." *Science Promotion* 1.2 (2023): 98-104.
15. Teshaboeva, Feruza Raximovna. "Literacy education of speech impaired children as a pedagogical psychological problem." *Confrencea* 5.05 (2023): 299-302.
16. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, and Abdullayeva Halimakhon. "SPECIALIST AND FAMILY COLLABORATION IN ELIMINATING SEVERE SPEECH DEFECTS." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 1066-1070.
17. Shahnigor, Rakhimova Khurshidakhon Sadikovna Khomidova. "FORMATION OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES IN THE PROCESS OF TRAINING CHILDREN WITH HEARING DEFECTS TO WORK." *Confrencea* 3.03 (2023): 188-192.
18. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "COCHLEAR IMPLANTATION: AN INNOVATION IN THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY, MEDICINE, DEAF PEDAGOGY AND SPEECH THERAPY." *Open Access Repository* 4.2 (2023): 321-330.
19. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, and Rustamova Feruzabanu. "CONTRIBUTION OF CHARLES MIKHAIL EPE TO THE EDUCATION OF DEAF CHILDREN." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 563-566.
20. O'ghiloy, Rakhimova Khurshidakhon Sadikovna Kurbanuva. "CHILDREN WITH LOCAL MOVEMENT DEFECTS." *Confrencea* 3.03 (2023): 226-230.
21. Raximova, Xurshidaxon. "NATIONAL AND FOREIGN ADVANCED TRENDS IN HIGHER EDUCATION EFFICIENCY IMPROVEMENT." *JOURNAL OF NORTHEASTERN UNIVERSITY* (2022).
22. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhon, and Nabiyeva Umidakhan. "ORGANIZING SOCIAL WORK ACTIVITIES OF STUDENTS WITH HEARING PROBLEMS." (2023).

23. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhan, and Odilova Rislig'oy. "PROBLEMS OF PREPARING HIGH SCHOOL STUDENTS WITH HEARING DEFECTS FOR FAMILY LIFE." (2023).
24. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhan, and Sharafuddinova Zuhra. "FORMATION OF MATHEMATICAL CONCEPTS OF CHILDREN WITH HEARING DEFECT USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES." (2023).
25. Komiljon, Raximova Xurshidaxon Sadikovna Sattarova Kamola. "PEDAGOGICAL AND EDUCATIONAL SYSTEM OF EDWARD SEGEN IN SPECIAL PEDAGOGY." *Confrencea* 3.03 (2023): 63-67.
26. Axmatovich J. R. In vitro rearing of trichogramma (Hymenoptera: Trichogrammatidae) // *European science review*. – 2016. – №. 9-10. – С. 11-13.
27. Jumaev R. A. et al. The technology of rearing Braconidae in vitro in biolaboratory // *European Science Review*. – 2017. – №. 3-4. – С. 3-5.
28. Жумаев Р. А. Массовое размножение трихограммы на яйцах хлопковой совки в условиях биолaborатории и ее применение в агробиоценозах // *Халқаро илмий-амалий конференция “Ўзбекистон мева-сабзавот маҳсулотларининг устунлиги” мақолалар тўплами*. Тошкент. – 2016. – С. 193-196.
29. Жумаев Р. А. Значение представителей семейства BRACONIDAE в регулировании численности совок в агробиоценозах // *ЎЗМУ Хабарлари*. – 2017. – Т. 3. – №. 1.
30. Жумаев Р. А. РАЗМНОЖЕНИЯ ИН ВИТРО BACON HABETOR SAY И BRACON GREENI ASHMEAD // *Актуальные проблемы современной науки*. – 2017. – №. 3. – С. 215-218.
31. Axmatovich J. R. In Vitro Rearing of Parasitoids (Hymenoptera: Trichogrammatidae and Braconidae) // *Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences*. – 2022. – Т. 4. – С. 33-37.
32. Suleymanov B. A., Jumaev R. A., Abduvosiqova L. A. Lepidoptera Found In Cabbage Agrobiocenosis The Dominant Types Of Representatives Of The Category Are Bioecology // *The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering*. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 125-134.